

**ІНДИВІДУАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ДЕТЕРМІНАНТИ ТВОРЧОГО ПОТЕНЦІАЛУ
МАЙБУТНІХ ПРАКТИЧНИХ ПСИХОЛОГІВ**

Когнітивна сфера відіграє важливу роль у розвитку й становленні особистості. Поєднання характеристик і властивостей когнітивних процесів знаходить своє втілення в компонентах індивідуальності, які проявляються у професійній діяльності і характеризують творчий потенціал фахівця.

Сьогодні досить жорстко обумовлено вимоги до професійно-важливих якостей фахівця, до його конкурентоспроможності на ринку праці, до “творчого потенціалу у вирішенні професійно-психологічних завдань” [6, С. 83].

Поняття творчого потенціалу не має єдиного тлумачення науковцями. Зокрема О. М. Лук вказує, що це особлива властивість особистості, яку характеризують за успіхами в діяльності, але “але потенціал – це лише можливість успіху” [5, С. 85]. Російський дослідник Д. Б. Богоявленська уточнює комплексний характер творчого потенціалу, його прояв у продуктивній діяльності й зазначає, що це “властивість, яка інтегрує в собі когнітивну й особистісну сфери” [1, С. 300].

Російський науковець О. В. Лібін вказує на взаємозв'язки когнітивної й особистісної сфер, які відображені в ієрархічній структурі індивідуальності людини, що включає “чотири базові інтегральні параметри: темперамент, стиль, здібності разом з інтелектом й характер” [4, С. 113]. Слід зазначити, що компоненти не є автономними, а взаємодіють між собою і мають індивідуальні прояви. Найбільш чітко простежується взаємозв'язок між когнітивною й особистісною сферами при аналізі взаємовідношень між інтелектом й когнітивним стилем, що є структурним елементом феномену стилю.

Під когнітивним стилем особистості розуміють індивідуально-типологічні способи переробки інформації, що мають прояв у процесах її переробки. Як зазначає український науковець С. І. Бондар “особливості когнітивного стилю проявляються у різних видах діяльності, однак характеризують не діяльність, а особистість” [2, С. 19].

Інший підхід до проблеми співвідношення когнітивного стилю й інтелекту пропонує Ю. Г. Черножук. Сильовий феномен він пропонує розглядати як процесуальну характеристику інтелектуального потенціалу. Інтелект науковець розуміє як цілісний конструкт, що “представлений в єдності його якісних і процесуальних властивостей” [8, С. 8]. Однак, на нашу думку, взаємодія когнітивного стилю й інтелекту найбільш повно відображається у творчому потенціалі, а не в інтелектуальних можливостях особистості, як те вказує Ю. Г. Черножук.

Слід підкреслити таку специфіку творчого

потенціалу, зокрема його інтенсивний розвиток у студентському віці. Так, український науковець О. І. Власова вважає, що творчі можливості розвиваються в вищій школі й “більш ефективно за умов поєднання професійної освіти з відповідною діяльністю за спеціальністю” [3, С. 39]. Ці особливості, на нашу думку, необхідно враховувати при організації фахового навчання і майбутніх практичних психологів, з метою формування в них основних психологічних характеристик творчого потенціалу.

Метою статті є розгляд взаємодії властивостей інтелекту й характеристик когнітивного стилю як індивідуально-психологічних детермінант розвитку творчого потенціалу майбутніх практичних психологів.

Методика та організація дослідження. Наше дослідження проводилося на базі НДУ імені Миколи Гоголя (м. Ніжин) на факультеті психології та соціальної роботи. Досліджувані – студенти III та V курсів спеціальності „Соціальна педагогіка та практична психологія”. Загальна чисельність вибірки 105 осіб, серед них 97 дівчат і 8 хлопців 1980 – 1986 р. н. Дослідження складалося з трьох етапів: перший етап – діагностика психологічних тенденцій й характеристик когнітивного стилю за параметрами рефлексивності – імпульсивності, ригідності – гнучкості, когнітивна простота – складність; другий етап – діагностика психологічних особливостей складових інтелекту; третій етап – порівняння психологічних показників параметрів когнітивного стилю з особливостями складових інтелекту. Для з'ясування психологічних тенденцій параметрів рефлексивності – імпульсивності нами використовувався тест встановлення відповідності Дж. Кагана.

Основний показник – загальний час затрачений досліджуваним на виконання всієї методики, допоміжний – загальна кількість помилок (вказує на продуктивність у вирішенні завдань). Психологічні характеристики параметрів рефлексивності – імпульсивності діагностували за допомогою опитувальника імпульсивності В. Лосенкова, який дозволяє встановити належність досліджуваних до певного полюсу когнітивного стилю.

Психологічні тенденції ригідності – гнучкості нами з'ясовувалися за допомогою арифметичних задач Лачінсів (ВАЗ); основний показник – ригідності і гнучкості є розв'язання або нерозв'язання задачі 8: хто розв'язав цю задачу відносяться до полюсу гнучкості, а ті хто не зміг розв'язати – до полюсу ригідності. Допоміжний показник методики – загальний час вирішення арифметичних задач. Психологічні характеристики ригідності – гнучкості виявлялися на основі опитувальника ригідності – гнучкості, який

дозволяє виявити особливості досліджуваних параметрів когнітивного стилю. Когнітивна простота – складність діагностувалася за допомогою методики Дж. Келлі – рольового тесту особистісних конструктів. Основний показник – урівноваженість полюсів конструктів. Для з'ясування психологічних характеристик складових інтелекту було використано тест TSI Р. Амтхауера, який дозволяє діагностувати конкретно-практичний, лінгвістичний, оперативний, абстрактний, мнемічний, математично-практичний,

математично-теоретичний, візуальний, образно-синтетичний компоненти інтелекту. Взаємозв'язок параметрів когнітивного стилю й інтелекту виявлявся за допомогою коефіцієнта кореляції Пірсона (r).

Результати дослідження та їх обговорення. Основні результати, які відображають особливості взаємозв'язку складових інтелекту та психологічних тенденцій й характеристик когнітивного стилю, розміщено в табл. 1

Таблиця 1

Психологічні особливості взаємозв'язку когнітивного стилю й складових інтелекту в майбутніх практичних психологів

Характеристики й тенденції когнітивного стилю майбутніх психологів	Основні складові інтелекту майбутніх психологів								
	складова практична Конкретно-	складова Лінгвістична	складова Оперативна	складова Абстрактна	складова Мнемічна	складова Математично-практична	складова Математично-теоретична	складова Візуальна	складова синтетична Образно-
Тенденції рефлексивності-імпульсивності	0,18	-0,04	0,04	0,03	0,11	-0,25*	-0,14	0,01	-0,19*
Характеристики рефлексивності-імпульсивності	0,07	-0,21*	-0,11	-0,04	-0,09	0,04	-0,08	-0,18	0,04
Продуктивність рефлексивності-імпульсивності	-0,1	-0,02	-0,1	-0,20*	0,03	-0,08	-0,01	-0,17	-0,01
Тенденції ригідності-гнучкості	0,08	-0,05	0,06	-0,07	0,02	-0,15	-0,03	-0,14	-0,11
Характеристики ригідності-гнучкості	0,29**	0,03	0,05	0,11	0,03	0,1	0,05	-0,07	-0,11
Характеристики простоти-складності	0,07	0,09	0,03	0,05	-0,07	-0,05	0,11	-0,13	0,21*

В табл. 1 подано коефіцієнти кореляції, які вказують на взаємозв'язок між когнітивним стилем й основними складовими інтелекту. Для нашого дослідження найбільш доцільне обчислення кореляцій за формулою Пірсона, оскільки необхідно виявити основні психологічні тенденції взаємодії цих двох феноменів. Зірочками у табл. 1 позначено коефіцієнти кореляції, які є значущими для вибірки досліджуваних при $p \leq 0,05$ (*) та $p \leq 0,01$ (**). Розглянемо отримані коефіцієнти більш детально.

Спершу розглянемо зв'язки рефлексивності – імпульсивності з складовими інтелекту. За методикою Дж. Кагана основний показник – загальний час відповіді – вказує на рефлексивні тенденції (збільшення показника) або на імпульсивні тенденції (зменшення показника). Як бачимо (див табл. 1) існує зв'язок рефлексивності – імпульсивності з математично-практичною й образно-синтетичною складовими інтелекту. Відмітимо, що взаємозв'язок є значимим при $p \leq 0,05$ і носить негативний знак (відповідно $r = -0,25$ і

$r = -0,19$). Подібні відношення існують й між математично-теоретичною складовою ($r = -0,14$). Отже, імпульсивні тенденції сприяють успішності при вирішенні завдань математично-практичного, образно-синтетичного й математично-теоретичного характеру. Подальший аналіз коефіцієнтів кореляції дозволяє вказати на позитивні взаємовідношення між рефлексивними тенденціями й конкретно-практичною та мнемічною складовими інтелекту (відповідно $r = 0,18$ й $r = 0,11$). Отже, рефлексивність сприяє удосконаленню мнемічної та конкретно-практичної інтелектуальних складових і в свою чергу залежить від їх рівня розвитку.

Розглянемо показники кореляції додаткового показника рефлексивності – імпульсивності методики Дж. Кагана – кількість помилок, що вказує на продуктивність стильового феномену. Чим більшим є цей показник, тим менший рівень ефективного вирішення завдань. Відразу вкажемо на негативний характер його взаємозв'язку цієї характеристики когнітивного стилю з всіма компонентами інтелекту (за виключенням мнемічної складової, див. табл. 1).

Значимою є кореляція продуктивності з абстрактною складовою ($r = -0,20^*$ при $p \leq 0,05$). Зауважимо, що аналогічні взаємостосунки продуктивних характеристик когнітивного стилю спостерігаються із візуальною складовою інтелекту ($r = -0,17$). Отже, чим вищий рівень продуктивності рефлексивності – імпульсивності, тим більш ефективними можливостями характеризуються абстрактний і візуальний компоненти інтелекту.

Проаналізуємо взаємозалежності характеристик рефлексивності, які виявлені за допомогою тесту В. Лосенкова, з компонентами інтелекту. Відразу підкреслимо, що чим більший показник за опитувальником, тим більш вираженими є імпульсивні тенденції. Відмітимо, що коефіцієнт кореляції між когнітивним стилем і лінгвістичною складовою має негативний знак, а, отже, чим вищі характеристики імпульсивності, тим менша успішність ефективності інтелекту у вирішенні завдань абстрактного типу або навпаки, чим істотною є виразність рефлексивності, тим більш успішною є інтелектуальна діяльність при розв'язанні задач словесно-логічного типу ($r = -0,21^*$ значимий при $p \leq 0,05$). Зауважимо, що аналогічні взаємостосунки мають характеристики когнітивного стилю з візуальною й оперативною складовими інтелекту (відповідно $r = -0,18$ й $r = -0,11$). Отже, чим більша схильність досліджуваних до імпульсивності, тим менший рівень можливостей лінгвістичної, візуальної й оперативної інтелектуальних складових. У всіх інших випадках коефіцієнти кореляції характеристик когнітивного стилю рефлексивності – імпульсивності з компонентами інтелекту наближаються до нуля, що говорить про відсутність взаємозв'язків між досліджуваними психологічними феноменами.

При аналізі коефіцієнтів кореляції тенденції ригідності – гнучкості з компонентами інтелекту, нами було відмічено відсутність значимих кореляцій при $p \leq 0,05$ й $p \leq 0,01$. Однак звертаємо увагу (див. табл. 1) на негативний характер взаємозв'язку між тенденціями даного когнітивного стилю з математично-практичною, візуальною й образно-синтетичною складовими (відповідно коефіцієнти кореляції $r = -0,15$, $r = -0,14$, $r = -0,11$). Отже, чим більша схильність досліджуваних до ригідності, тим менший рівень розвитку і, відповідно, можливості зазначених компонентів інтелекту.

Коефіцієнти кореляції, які відображають особливості взаємозв'язку характеристик ригідності – гнучкості з компонентами інтелекту, розміщені в строчці “характеристики ригідності - гнучкості” (див. табл. 1). Відразу відмітимо, що схильність до ригідності позитивно впливає на рівень конкретно-практичної складової інтелекту ($r = 0,29^{**}$, кореляція значима при $p \leq 0,01$). Подібні стосунки відмічаються і в випадку абстрактної складової ($r = 0,11$). Інший характер мають взаємостосунки образно-синтетичного компоненту з ригідністю – гнучкістю: чим більша схильність до полюсу гнучкості, тим більший рівень образно-синтетичної складової.

Проаналізувавши взаємозв'язки компонентів інтелекту з психологічними особливостями рефлексивності – імпульсивності й ригідності – гнучкості, можемо відмітити, що протилежні полюси даних когнітивних стилів мають позитивний вплив на інтелектуальні можливості. Такі особливості підкреслюють відносну рівноцінність характеристик стильових параметрів по відношенню до складових інтелекту. Розглянемо взаємозв'язки когнітивної простоти – складності з інтелектуальними можливостями. У процесі аналізу нами було відмічено значиму кореляцію між полюсом когнітивної складності й образно-синтетичною складовою ($r = 0,21^*$ при $p \leq 0,05$). Аналогічна закономірність спостерігається і між математично-теоретичним компонентом й когнітивною складністю, а підвищення рівня візуальної складової залежить від психологічних характеристик когнітивної простоти. Як бачимо, когнітивна складність підвищує можливості образно-синтетичного й математично-теоретичного компонентів інтелекту, а когнітивна простота сприяє удосконаленню потенціалу візуальної складової. У всіх інших випадках коефіцієнти кореляції наближаються до нуля, а тому можемо констатувати відсутність значимих зв'язків когнітивної простоти – складності з іншими інтелектуальними складовими.

Отже, можемо вказати, що параметри когнітивного стилю рефлексивності – імпульсивності, ригідності – гнучкості, когнітивна простота – складність мають позитивний вплив на розвиток інтелекту та на рівень його можливостей. На нашу думку, незбалансованість психологічних характеристик і тенденцій параметрів когнітивного стилю обмежує ефективність їх взаємодії з інтелектуальними складовими. Цією особливістю ми пояснюємо відносно низькі коефіцієнти кореляції, що були виявлені у дослідженні. Однак підкреслимо, що існують значимі кореляційні взаємозв'язки всіх параметрів когнітивного стилю з складовими інтелекту. Взаємозалежність психологічних характеристик досліджуваних феноменів передбачає можливість цілеспрямованого впливу на один із них з метою удосконалення іншого.

Висновки. Взаємодія когнітивного стилю з інтелектуальними компонентами сприяє підвищенню творчого потенціалу майбутніх фахівців у галузі практичної психології. У студентів-психологів спостерігається взаємозалежність між інтелектом і параметрами рефлексивності – імпульсивності, ригідності – гнучкості, когнітивної простоти – складності. Рівноцінність протилежних полюсів когнітивного стилю вимагає урівноваження їх характеристик з метою розвитку творчих можливостей. Наявність дисбалансу між окремими параметрами обмежує їх взаємодію з компонентами інтелекту, що негативно відображається на рівні творчого потенціалу студентів-психологів. Перспективою подальших досліджень є пошук взаємозалежностей між різними когнітивними стилями, а також відшукування ефективних активних методів цілеспрямованого впливу на рефлексивність – імпульсивність, ригідність – гнучкість,

когнітивну простоту – складність з метою удосконалення й урівноваження їх психологічних

характеристик.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Богоявленская Д. Б.* Психология творческих способностей. – М.: Академия, 1998. – 320 с.

2. *Бондар С. І.* Психологічні особливості читання тексту іноземною мовою студентами з різним когнітивним стилем: Автореф. дис... канд. психол. наук: 19.00.07./ К.: НПУ ім. М. П. Драгоманова. – К., 2003. – 20 с.

3. *Власова О. І.* Психологічна структура та чинники розвитку соціальних здібностей: Автореф. дис. ... докт. психол. наук: 19.00.07./ Національний педагогічний університет імені М.П.Драгоманова. – К., 2001. – 26 с.

4. *Либин А. В.* Единая концепция стиля человека: метафора или реальность?// Стиль человека: психологический анализ/ Под ред. А. В. Либина. – М.: Смысл, 1998. – С. 109 - 124.

5. *Лук А. Н.* Мышление и творчество. – М.: Политиздат, 1976. – 144 с.

6. *Пов'якель Н. І.* Рефлексивна культура професійного мислення майбутніх психологів: детермінанти і технології розвитку// Актуальні проблеми психології: Медична психологія. Генетична психологія. Медична психологія/ За ред. С. Д. Максименка, М.В. Папучі. – Ніжин: Вид. НДУ; ДС “Міланік”, 2007. – Т.10 (1). – С. 83-85.

7. *Словарь-справочник по психологической диагностике/ Бурлачук Л. Ф., Морозов С. М.; Отв. ред. Крымский С. Б.* – Киев: Наук. думка, 1989. – 200 с.

8. *Черножук Ю. Г.* Індивідуальні відмінності емоційності у співвідношенні з особливостями інтелекту: Автореф. дис. ...канд. психол. наук: 19.00.01./ Південноукраїнський державний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського. – Одеса, 2006. – 20 с.

Подано до редакції 27.03.07

РЕЗЮМЕ

Автор рассматривает проблему взаимоотношений когнитивного стиля и интеллекта, которые являются основными детерминантами творческого потенциала будущих практических

психологов. Рассматриваются теоретические аспекты проблемы, предлагаются методика эксперимента, эмпирические результаты, основные выводы и перспективы исследований.

SUMMARY

The article deals with the problem of interrelation between cognitive style and intellect, which are the basic determinants of creative potential of future practical psychologists. The author suggests some theoretical aspects of

the problem and the experimental methods; analyses the empiric results, conclusions and prospects of the scientific research.